

YİTİK PLAN: 4. KALKINMA PLANI

Tevfik ÇAVDAR*

Neo-liberal iktisat görüşünün ülkemizde tek doğru olarak egemen olduğu son çeyrek yüzyılda "kalkınma" kavramı bütünüyle rafa kaldırılmış, piyasa koşulları içerisinde sürdürülebilir büyüme tek hedef olmuştur. Kalkınmaya dönüştürülemeyen bir iktisadi büyümenin ciddi ekonomik ve sosyal krizlere gebe obeziteden başka bir şey olmadığı aşikardır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planını ele aldığımız bu yazımızda planlama kavramını, onun Türkiye'de algılanmasını değerlendirmeye çalışacağız. Üzerinde özellikle durduğumuz temel sorun Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde kalkınmayı hedefleyen bir plana tam anlamıyla sahip olup olmadığıdır.

Anahtar kelimeler: Beş Yıllık 4. Kalkınma Planı, kalkınma, planlama, büyüme, Cumhuriyet Dönemi.

Bir dönem üzerinde çok tartışılan "planlama" kavramı günümüzde adeta unutuldu. Sovyetler Birliği'nde sosyalist ekonomiyi gerçekleştirme amacıyla, 1920'li yılların sonlarında uygulanmaya başlanan "merkezi planlama", bunalımdan çıkmaya çalışan kapitalist ekonomilerin de dikkatini çekmişti. Keynesgil yaklaşım buna örnek gösterilebilir. Nitekim 1932'de, büyük iktisadi bunalımın hemen ardından ABD başkanı seçilen F.D.Rosevelt'in "New Deal" programı bir anlamda, ekonomiyi yeniden canlandırmaya yönelik bir planlama girişimi olarak nitelenebilir. Bu savı bir adım daha ileri götürerek, 2. Dünya Savaşının başlangıcından itibaren İngiltere için uygulanan "Ödünç Verme ve Kiralama" projesi de ekonomiyi tamir amacını taşıyan planlama olarak tanımlanabilir. 2. Dünya Savaşının Avrupa'daki yıkımını onarmak için uygulanan Marshall Planı da aynı niteliktedir. Aynı dönemde kapitalist ekonomi, kalkınma kavramına eğilmiştir. Bu bağlamda çeşitli modeller geliştirilmiştir. Özellikle pazarlamanın etkinliğini artırmada kullanılan "Doğrusal Programlama" ve "Oyun Kuramı" vb. modeller lojistik hizmetlerde kullanılmakta ve sürekli geliştirilmektedir.

Kapitalist ekonomi politiğin gereği olarak kullanılan bu tekniklerin altında "kâr"ın maksimizasyonu güdüsü yatmaktadır. Oysa "merkezi planlama"nın kalkınmayı hedefleyen bir amacı vardır. Bu nedenle

* Araştırmacı-yazar.

kalkınma planı olarak adlandırılır. Kapitalist ekonomi politiği planlamayı “Büyüme Kuramı” çerçevesinde ele almıştır. Yatırım ve talep sorunu daima piyasa olgusu temelinde işlenmiştir. Yatırımların hangi sektöre ve alt faaliyet kollarına yöneltilmesi sorununu “sermaye/hasıla katsayısı”na göre belirlemek, bu katsayayı oluşturan piyasaya teslimiyetten başka bir şey değildir. Bu, özel firmaların yol seçimine yardımcı olabilir, fakat kalkınma olgusuyla da ters düşebilir. Bu ve buna benzer nedenlerden ötürü “kalkınmayı hedefleyen sosyalist merkezi plan anlayışı”yla “büyümeye odaklanmış liberal ekonomi yaklaşımı”nı birbirine karıştırmamız gerekmektedir. 1950–1975 yılları arasında revaçta olan büyüme modellerine dayanan makro planlama eğilimi, bugün tamamen piyasa koşullarını bir veri olarak kabul eden firma stratejilerine indirgenmiş durumdadır. Nitekim neo-liberal iktisat görüşünün egemen olduğu son çeyrek yüzyılda “kalkınma” kavramı bütünüyle rafa kaldırılmış; “piyasa koşulları içerisinde sürdürülebilir büyüme” tek hedef olmuştur. Bu nedenledir ki işsizliğin, yoksulluğun yaygınlaştığı, sektörel üretimlerin artmadığı, hatta tarım vb. alanların çöktüğü ülkemizde son beş yıldır %5’leri aşan büyümeden söz edilebilmektedir. Altı çizilmesi gereken nokta, kalkınmaya dönüştürülemeyen bir ekonomik büyümenin, ciddi ekonomik ve sosyal krizlere gebe obeziteden başka bir şey olmadığıdır.

“4. Kalkınma Plan”ını ele aldığımız bu yazımızda planlama kavramını, onun Türkiye’deki algılanmasını bu bakış açısıyla değerlendirmeye çalışacağız. Burada temel sorun Türkiye’de “kalkınmayı hedefleyen” bir plana sahip olup olmadığımız biçiminde özetlenebilir.

I

Dünyada, iktisadi ve sosyal kalkınmanın planlanması düşüncesi Sovyet Devrimi ile gündeme gelmiştir. İç savaştan başarı ile çıkan Bolşevikler ekonomik sorunları aşmak için NEP¹ projesini yaşama geçirmişler, fakat bu girişimin başarısızlığı ve yaratabileceği tehlikeler sosyalist planlama fikrini ortaya çıkarmıştır. Sovyet Planlaması gerek teorik temeli, gerekse uygulamaya yönelik modeller ve teknikleri ile dünyayı etkilemiştir. 1929 Dünya İktisadi Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşının tahribatı tamir edilirken Sovyet Planlama deneyiminden geniş ölçüde yararlanmışlardır. Sovyet Planlamasının bazı temel ilkelerine

¹ Sermaye sahipleri ve köylülere sağlanan sınırlı ayrıcalıklara dayanan “Yeni Ekonomik Politika” (New Economic Policy).

kısaca değinmekte yarar olacaktır. Bu ilkelerin başında planlamanın temel amacı olarak ülkede önce sosyalist, daha sonra komünist ekonomiyi oluşturma gelmektedir. Yani bir üretim tarzı dönüşümünü gerçekleştirmeye yönelik iktisadi ve toplumsal yapı değişimi söz konusudur. Diğer yandan planlama tam anlamıyla merkezidir. Bir bütün olarak ele alınmaktadır. Üretim araçları sanayii ile tüketime yönelik sektörler arasında kalkınmayı sağlayacak optimum bir denge aranmaktadır. Sovyet “planlama” kavramını bir anlamda iktisadi, sosyal ve kültürel seferberlik olarak da tanımlayabiliriz.

Türkiye’de planlama sözcüğü 1930’lu yılların başında telaffuz edildi. Cumhuriyetin ilk yedi yılı ülkedeki yaygın yoksulluğu değiştirme yolunda önemli bir kazanıma tanık olmadı. 1929 Dünya İktisadi Bunalımı durumu daha da kritik hale getirdi. Serbest Fırka’nın faaliyette bulunduğu dört ay içerisinde yığınlardan yükselen yoksulluk, açlık ve iş isteriz çığlıkları CHP’nin tek parti iktidarının ekonomiyeye daha bir dikkatle eğilmesine neden oldu. Dönemin İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey gelişimi sağlayacak yatırımların ancak devlet eliyle yapılacağına inanan biriydi. Talât Paşa kabinesinde de Sanayi Ticaret Nazırı olan Mustafa Şeref Bey’in bu yaklaşımı, 1916’dan sonra daha da güçlenen “Milli İktisat” akımının etkisiyle edinmiş olduğu, Sovyet Devrimi ve iktisadi kazanımlarından da bir oranda etkilendiğini ileri sürebiliriz. Nitekim 1930’lu yılların başlarında kendisinin ve Başvekil İsmet Paşa’nın SSCB’ne yapmış oldukları gezi, Sovyet Planlama Teşkilatının çalışmalarını ve sanayi alanındaki atılımları yakından görmelerini sağlamıştır. Bu gezileri takip eden günlerde Sovyet uzmanlarının İktisat Vekaletindeki sanayi planı çalışmalarına katılmaları ve SSCB’den sağlanan kredi, söz konusu planın yaşama geçmesini sağlamıştır. Bu girişime genel bir “planlama” olarak bakmamız doğru olmaz. Nitekim sonuçta bu çalışma “Birinci Beş Yıllık Sanayi” programı olarak adlandırılmıştır. Temel ilke, ithal ikamesi çerçevesinde bazı tüketim malları sanayiinin programlı olarak devlet tarafından gerçekleştirilmesidir. Dünya ekonomik buhranının kısıtladığı ithal olanakları nedeniyle ilk sanayi programındaki “ithal ikamesi” yaklaşımı daha sonraki hemen hemen tüm iktisadi plan çalışmalarında da aynen korunmuştur.

Sovyet uzmanlarının desteği ile hazırlanan 1. Sanayi Programının uygulamasına geçmeden ve uzmanlar Rusya’ya dönmeden Mustafa Şeref Bey, İş Bankası grubunun baskısıyla görevinden ayrılmak durumunda kalmış ve yerini Celal Bayar’a bırakmıştır. Bayar’ın devletçilik

politikası, İttihat ve Terakki'nin son dönem kabinesinin ulusal burjuva yaratma çabasına, bir anlamda Maliye Nazırı Cavid Bey'e ve İaşe Nazırı Kara Kemal'in çizgisine uygundu. Yani 1926 Ankara İstiklal Mahkemesi kararı ile idam edilen Cavid Bey'in ve intihar eden Kara Kemal Beylerin düşün ve doğrultusu Bayar tarafından aynen izleniyordu. Bu yaklaşım Türk kamu sektörünün de şiarı olmuştur. Cumhuriyet sürecinde kamu yatırımları, devlete ait iktisadi kuruluşlar özel kesimin sermaye birikimine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır.

2. Dünya Savaşı, hazırlanan yeni sanayi programının aksamasına neden olmuştur. Birinci program zorunlu tüketim malları, özellikle tekstil sanayii üzerine inşa edilmiş, klering'e dayalı Sovyet kredisi bu planı finanse etmiştir. Neo-liberal ekonomi rüzgarları esene kadar, Sümerbank satış mağazalarında satılan bu ürünler halkımızın birçok gereksinimini karşılamıştır. İkinci programda ağır sanayi ve yaklaşmakta olan savaşın gerektirdiği silah sanayii öncelik almıştır. Karabük'te, İngiliz kredisi ile kurulan demir-çelik fabrikası ile Kırıkkale'de oluşturulan silah ve mühimmat kompleksi bu programın somut örnekleridir. 1938 yılında hükümet, olası bir savaş karşısında uygulanabilecek "Savaş Ekonomisi" programının hazırlanması için Şevket Süreyya başkanlığında bir komiteyi görevlendirmiştir. Savaş çıkınca bu programın ana hatlarını içeren bir tedbirler paketi Refik Saydam'ın başbakanlık döneminde "Milli Koruma Yasası" olarak yasalaşmıştır. Saydam'dan sonraki Şükrü Saraçoğlu hükümeti bu yasanın getirdiği temel tedbirleri bir manada rafa kaldırıldıysa da "Milli Korunma Yasası" 1960 yılına kadar iktidarların ekonomik buhran anlarında kurtarıcısı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi üzerine, iktidar barış dönemine ilişkin yeni planlama girişimlerinde bulunmuş, fakat ABD ve Marshall planı yardımları başlayınca bu planlama girişimleri rafa kaldırılmıştır. 1946 yılında başlayan demokrasi denemesinde ana muhalefet partisi olan Demokrat Parti, Cavid Bey-Bayar ekonomik çizgisine uygun "Serbest Piyasa" ekonomisini programına almış; seçim propagandalarında ısrarla devletçiliği eleştirerek, kamu fabrikalarının da satılacağını ilan etmişti. CHP de aynı doğrultuda, devletçilik ilkesinden tavizler vermekteydi. Soğuk Savaş, liberal iktisadi politikaların Türkiye'de bir amentü gibi kabul edilmesini sağlamıştı. Demokrat Parti döneminde, şekerden çimentoya kadar açılan yeni devlet işletmeleri de özel kesime fon aktarımında başarı ile kullanılmıştır.

Demokrat Parti İktidarı, 1955'den sonra başlayan iktisadi bunalımı aşabilmek için İş Bankası vasıtasıyla dolaylı bir iktisadi program çalışmasına girişmiş; hatta bir sanayi envanteri de yaptırmıştır. Ne ki bu girişim, IMF'nin baskısı ile kabul edilen 1958 istikrar tedbiriyle sona erdirilmiştir. IMF Programı sonucu alınan 350 milyon dolarlık kredi bunalımının aşılması için yeterli sayılmıştır. Planlama kavramının Türkiye gündemine gelişi CHP'nin 1958'deki "İlk Hedefler Bildirgesi" çalışmasıyla başlamıştır. Bu bildirme CHP'nin bir tür temel programı olarak hazırlanmış ve şu ilkelerin gerçekleştirilebileceği kamuoyuna açıklanmıştır:

- İkinci Meclis olarak Senato'nun kurulması,
- Hakim güvencesi,
- Özerk Radyo Teşkilatı'nın oluşturulması (TRT),
- Yasaların Anayasaya uyumunu irdelenecek "Anayasa Mahkemesi"nin teşkili,
- Ekonomi politikalarının ana doğrultularını belirleyecek "Devlet Planlama Teşkilatı"nın kurulması,
- Grev ve toplu sözleşme hakkının işçilere verilmesi.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonra kurulan "Kurucu Meclis" CHP'nin yukarıdaki taleplerini, CHP'li üyelerin, işçi ve üniversite temsilcilerinin gayretleri ile "Yeni Anayasa"ya yansıtılmıştır. İlgili teşkilat ve uygulama yasaının da kabul edilmesiyle Devlet Planlama Teşkilatı oluşturulmuş, 1962'den itibaren beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmaya başlanılmıştır. 1961 genel seçimlerinden itibaren sağda yer alan partiler ekonominin plana bağlanması fikrine sıcak bakmadılar. Bunda bir oran da hakları da vardı. Seçimle iktidara gelen bir siyasi partinin kendi ideolojisi ve siyasi programı yönünde bir ekonomik programı uygulamak istemesi onun hakkıdır. Kendi dışında, bürokrat ve teknokratların hazırladığı bir iktisat planını uygulamaları siyasi partilerden beklenemezdi. Nitekim siyasal yaşamı rahatsız eden bu durum meyvasını kısa sürede, Birinci Plan'ın hazırlanması sürecinde vermiştir. Koalisyon ortağı YTP'nin (Yeni Türkiye Partisi) Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican, planın birçok noktasına özellikle büyük toprak sahiplerinden alınması tasarlanan vergiye itiraz etmiştir. İsmet Paşa, daha önce birçok örneğinde görüldüğü gibi (din dersi, Hasan Ali Yücel ve köy ensititülerini savunamaması vb.) bu kez planlama uzmanlarını feda ederek başta Müsteşar Torun olmak üzere İktisadi ve Sosyal Planlama Dairesi Başkanlarının istifasını kabul etmiştir.

Toprak ağaları ile devletin sırtından ilk sermaye birikimini sağlayan sermaye gruplarının sürekli desteğini alan sağdaki siyasal partiler planlama girişimini “plan mı, pilav mı” sloganıyla karşılarına almışlar ve yapılan planları sifıra indirgemek için tüm güçleriyle çalışmışlardır. İkinci Plan AP iktidarının tercihleri doğrultusunda Turgut Özal’ın (Müsteşar) ekibi tarafından hazırlanmıştır. Bu ekipte geleceğin sağ iktidarlarının önde gelen simaları yer alıyordu. Nevzat Yalçıntaş, Ekrem Ceyhan, Mustafa Taşar, Hasan Celal Güzel ve diğerleri... Böylece Devlet Planlama Teşkilatı sermaye sınıfına kendi düşüncesi (muhafazakar liberal) yönünde bir eğitim kurumu görevi de yapmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 12 Mart Cuntası ve Erim Hükümeti (Beyin Hükümeti) döneminde Başbakan Yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu (ki kendisi Birinci Planı da hazırlayan ve istifa den İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı) gözetiminde hazırlanmıştır. Bir bakıma bir teknokratlar planıdır. Uygulamada büyük zorluklar yaşanmıştır. Zorlukların başında koalisyon hükümetlerini oluşturan ortakların düşün birliğine sahip olmaması gelmektedir. Dönemin ilk koalisyonunda (CHP+MSP) yer alan Necmettin Erbakan’ın hayali temel atmaları planın çığnenmesi demektir. Gene de CHP Üçüncü Plana sahip çıkıyordu. Bu evrede patlak veren Kıbrıs krizi ve onu izleyen ekonomik ambargo planı adeta bombalamıştır. Milliyetçi Cephe Hükümetleri bir yandan ekonomik ambargoyu, dövize çevirilebilir mevduat (DÇM) uygulamasıyla aşmaya uğraşırken, planın uygulamasını tek bir noktaya, GAP Projesine tevcih etmişlerdi. Dördüncü Plan ise 1978’de, Prof. Bilsay Kuruç’un Müsteşarlığı döneminde hazırlanmıştır. İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığında Oktar Türel, Sosyal Planlama Dairesinde de İcen Börtüçene bulunmaktadır. Plan hazırlık döneminde DPT’nin bazı uzmanlarının da katıldığı (Oktay Varlıer, Mete Törümer vb. gibi) Türkiye İşçi Partisinin girişimiyle bir “Karşı Plan” da hazırlanmıştır. TİP’in (İkinci TİP) savı hazırlanan Dördüncü Planın sol olmadığıdır.

Ne hazindir ki TİP’in “Karşı Plan”ı sol çevrelerde layık olduğu ilgiyi görmemiştir. Dördüncü Beş Yıllık Plan ise, demokratik solda olduğunu ısrarla söyleyen Başbakan Bülent Ecevit ve partisi tarafından görmezden gelinmiştir. Onu izleyen Demirel Hükümetinin, Başbakanlık ve DPT Müsteşarı Turgut Özal hem planı hem de onu hazırlayan plancıları bir kenara itmiştir. 24 Ocak’tan sonraki dönemde ülkemizde egemenliğini her boyutuyla hissettiren neo-liberal öğretiyi ve küreselleşen kapitalizm zaten “planlama” kavramına uzaktır. Neticede DPT

tam anlamıyla bir “iktisadi ve sosyal danışma” kuruluna, hazırlanan planlar ise IMF ve küresel kapitalizmin istemleri doğrultusunda yol haritalarına dönüşmüştür.

II

Kalkınma planlarının genel hedefleri “temel hedefler ve strateji” kararıyla belirlenir. Dördüncü Planın strateji belgesi Bakanlar Kurulunca 23 Ağustos 1978 tarihinde kabul edilmiştir. Planın ana yaklaşımını belirleyen belge beş bölümü içermektedir:

- Durum ve sorunlar
- Kurallar
- Amaçlar
- Araçlar
- Sayısal hedefler

Bu bölümlerde yer alan stratejik saptamalara aşağıda değinilmektedir. Yetmişli yılların sonunda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal sorunların bir dökümünü içeren birinci bölümde bazı noktalar öne çıkmakta ve ilk aşamada şu saptama dikkati çekmektedir: “Dördüncü Beş Yıllık Planlama dönemine girerken Türkiye ağır ekonomik sorunlarla ve siyasal yaşamı da etkileyen bunalımlarla karşı karşıyadır. Büyüme hızının düşmesi, yatırımların yavaşlaması, üretim ve dış satımın duraksaması, dış ödemeler açığının büyümesi, kısa vadeli dış borçların hızla artması, fiyat artışlarının ve işsizliğin olağan ölçüleri çok aşması, ekonomik sorunların ne kadar ağırlaştığını ve bunalımlara yol açacak boyutlara ulaştığını belirleyen göstergeler”dir. Dikkat edilirse belgede belirlenen bu durum saptaması günümüz Türkiye’si için de söylenebilir. Ne var ki günümüz yetkili mercileri sayısal oyunlarla resmi rötuşlamaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı tanımını yaptığı bu bunalımın nedenlerini iki grupta toplamaktadır: dış nedenler ve iç etkenler. Dış nedenler arasında özellikle şu noktalar vurgulanmaktadır:

- Dünya petrol fiyatlarında sürekli hale gelen yükselme eğilimi,
- Bazı Avrupa ülkelerinin enflasyonu düşürme doğrultusundaki politikalarının Türkiye’den gelen işçi akımını durdurmasının yurda giren işçi döviz miktarını azaltması ve yurt içi işsizlik oranının yükselmesi.

Bu iki nedene bakıldığında belirli bir yanılmanın varlığı ortaya çıkmaktadır. Birinci yanılığın Avrupa’da artan işsizliğin enflasyonla mücadele modeline bağlanmış oluşudur. Oysa işsizlerin artışıdaki te-

mel neden, uygulanan neo-liberal politikalara ve teknolojik gelişmelere bağlıdır. Bugün de AB ülkeleri genel bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer bir yanığı da yurda giren işçi dövizlerinin, yurt dışında ve yükselmeye başlayan Tahtakale kara borsasında kullanılmasının göz ardı edilmesidir.

Bunalımın iç etmenleri konusunda da şu unsurlar öne çıkarılmaktadır:

- Ara mal ve yatırım malları sanayiinin yeterince geliştirilmemesi,
- Sanayinin know-how, ham madde, ara mal ve yatırım malları açısından dışa bağımlılığı,
- Gelişmeyi hızlandıracak, dışa bağımlılığı azaltacak bir teknolojik yapıya ulaşmayı sağlayacak Ar-Ge yapılanmasının yaşama geçirilememesi,
- Enerji alt yapısının dışa bağımlılığının hızla artması,
- Ulusal ekonomi ile ulusal savunma yapısı arasında gelişmeyi hızlandırıcı bir ilişkinin sağlanamaması,
- Toprak dağılımındaki dengesizlik,
- Kredi düzeninin tasarrufu, üretken yatırımları ve dış satımı özendirici nitelikte olmaması,
- Ekonominin plan içine yeterince alınamaması,
- Hızlı ve hakça gelişmenin ve sınılaşmanın gereğı olan bir eğitim düzeninin ve personel politikasının gerçekleştirilememesi,
- Yatırımcılıkta, teknoloji seçiminde, iş-işçi bulma alanında işsizliğı azaltıcı önlemlerin ve kurumlaşmaların yetersizliğı.

Bu tespitler, ne yazık ki, bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Dikkat edilirse Dördüncü Planda sorunların ve ekonomiye yönelik etmenlerin belirlenmesi için üzerinde durulan bir başka nokta da kısa vadeli dış borç yükünün ağırlığı ve kronik açıktır. Ekonomi tarihine bir nazar attığımızda 1860'lı yıllardan sonra gerek İmparatorluk, gerekse Cumhuriyet döneminde temel sorun dış borç ve ödemeler dengesi açığıdır. 1929 Dünya İktisadi Buhranı döneminde dış ödemelerde klining ve takas yönteminin yaygınlaşması bu açığı bir ölçüde ortadan kaldırmıştır. Savaş döneminde ise savaşan taraflara yapılan ihracatla bu açık lehe dönmüş fakat 1945'den sonra gene kronikleşmiştir. 24 Ocak 1980'den sonra uygulanan neo-liberal iktisadi politika ve küreselleşen kapitalizm ile eklemelenilmesinin sonucu olan ticari ve mali serbesti, 2006'da 35 milyar Dolar'a ulaşan bir cari açığa neden olmuştur.

DPT'nin, planın hazırlık safhasında, ekonomik ve siyasal bunalımın nedenleri arasında zikretmediği önemli bir noktaya burada değinmekte yarar vardır. Sıralanan etmenler doğrudur, ama bunların ötesinde Türkiye ve dış sermaye çevrelerinin üstü örtülü yürüttüğü bir sınıf savaşı da ihmal edilmemelidir. 1960-1980 arasındaki yirmi yıllık dönemde sosyalist düşünce ve sol siyasetin Türkiye politika alanına dahil olması, yeni palazlanan ve montaj sanayii nedeniyle dış sermaye odaklarıyla yakın ilişkiler kuran yerli sermayeyi ürkütmüştür. 15-16 Haziran'da Marmara bölgesini ayağa kaldıran büyük işçi yürüyüşü, onu izleyen DİSK'in 1 Mayıs mitingleri ve toplu grevleri, yerli ile yabancı sermayenin ittifakını gündeme getirmiştir. Özellikle Ecevit'in 1978 başında siyasi transferlerle oluşturduğu CHP hükümeti bu ittifakın MESS aracılığı ile bir sınıf savaşımını gündeme getirmesine neden olmuştur. Bu mücadelenin kumandanı ise neo-liberalist çevrelerin Türkiye'deki uzantısı olan Turgut Özal'dır. İşte DPT uzmanlarının ve hatta CHP hükümetinin göremediği bu sınıfsal mücadele, adım adım ekonomik bunalımı, mal kıtlıklarını, döviz yokluğunu ustaca yaratmıştır ve kullanmıştır. Olayları sınıf gözlüğü ile görememenin hazin sonucu, 24 Ocak ve 12 Eylül 1980 denemelerinin yarattığı "Türkiye'nin yeni ekonomik düzeni"dir.

Planlama uzmanları Dördüncü Planın amacını şöyle belirlemektedir: "sorunları ve bunalım etkenlerini ortadan kaldırmayı ve ekonomiye sağlıklı bir gelişme yolunda yeni atılımlar yapabilecek gücü kazandırmayı öncelikle gözeten bir stratejiye dayalı olmalıdır." Stratejide önemle öne çıkarılan nokta ise gelişmenin temel niteliklerinin sadece büyüme oranından ibaret olmadığı gerçeğinin vurgulanmış olmasıdır. Şöyle ki; "gelişme, ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal yönleriyle bir bütündür. Gelişmenin niceliğine olduğu kadar niteliğine de özen gösterilmelidir. Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını ve büyümesini sayısal ölçütlere göre hızlandırmak ne kadar önemliyse, kalkınmanın ve büyümenin toplum yapısında, üretim ilişkilerinde ve kültürde oluşturduğu değişimlerden doğan sorunlara, ulusal bütünlüğü koruyucu ve toplumun tümüne huzur, refah, sağlık ve mutluluk getirici çözümleri gecikmesiz bulup uygulamak da en az o kadar önemlidir". Planın hazırlanışı ve uygulamasında göz önünde tutulacak kurallar ise şöyle sıralanmıştır:

- Gelişme hızı (nicel büyüme oranı) sağlıklı ve hakça olmalıdır.

- Gelişme, özgürlükçü demokrasi kuralları içinde ve demokrasiyi etkinleştirici biçimde olmalıdır.
- Gelişme, ulusal birliği pekiştirici, ulusal bağımsızlığı güçlendirici nitelikte olmalıdır.
- Gelişme sorunları bölgenin ve dünyanın ekonomik toplumsal ve siyasal koşulları ve eğilimleri ile Türkiye'nin jeopolitik olanakları göz önünde tutularak ele alınmalıdır.
- Ekonomiyi dar boğazlardan kurtarmak için alınacak ivedi önlemler, ileri bir sanayi düzeyine ulaşmak için ve onun da ötesinde Atatürk'ün ulusuna güveninden aldığı cesaretle belirttiği gibi, Türkiye'yi "çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne" yükseltmek için izlenmesi gereken uzun dönemli politikalarla tutarlı olmalı, o duruma erişebilmeyi çabuklaştırmalıdır.

Dikkat edilirse planın hazırlanması doğrultusunda ortaya konulan kurallar özellikle ekonomik bağımsızlığı öncelikli bir çerçeve biçiminde ele almaktadır. Planın bu kurallar dairesinde belirlediği amaçların en önemlileri şöyle sıralanabilir.

- İleri bir sanayi düzeyine ulaşmak,
- Ulusal ekonominin kendi içerisinde yeterliliğini daha üst düzeylere çıkartmak,
- Teknolojik gelişmeyi süreklendirmek,
- Türkiye'nin dış ödeme gücünü hızla arttırmak,
- Çağdaş gereksinmelere uygun ve gelişmeyi hızlandıran bir ulaşım düzeni kurmak,
- Sanayileşme hızını, ulusal sanayinin ara malları ve yatırım malları üretme oranını ve dış satıma yönelme gücünü arttırmak,
- Ülkenin savunma gücünü ve bu alanda kendine yeterlilik oranını artırırken, savunma sanayi konusunda da gerekli yatırımları yaşama geçirmek,
- Uluslararası ekonomik ilişkileri, Türk ekonomisinin bağımlılaşmasını önleyecek biçimde, çok unsurlu dengeye dayandırmak,
- Bireysel ve bölgelerarası gelir dağılımını iyileştirmek,
- Hakça bir gelir fiyat ilişkisi sağlamak,
- İşsizlik sorununa teknolojik gelişmeyle çelişmeyen etkin çözümler getirmek,

- Sağlık hizmetlerini herkesin eşitçe yararlanabileceği biçimde tüm yurda yaymak; eğitimden yararlanmada olanak eşitliği sağlamak; eğitimi hızlı, sağlıklı ve demokratik gelişme gerekleriyle uyumlu kılmak,
- Anayasa'da belirlenen toplumsal ve ekonomik haklardan herkesin tam olarak yararlanmasını sağlamaktır.

Bu ekonomik ve toplumsal amaçlara ulaşabilmek için belirlenen sayısal parametreleri de şöyle sıralayabiliriz. Gayrisafi Milli Hasıla'da, 1978 piyasa fiyatlarıyla %8'lik bir büyüme hızı tespit edilmiştir. Gayrisafi Milli Hasıla tarım kesiminde %5, sanayi kesiminde %12 olarak hedeflenmiştir. Buna göre Gayrisafi Milli Hasıladaki artışın %14'ü tarım, %37'si sanayi ve %49'u da hizmetler sektörü hâsılasındaki artışlardan sağlanmış olacaktır. Sanayi kesimi içinde imalat sanayisi yılda ortalama %11 hızla gelişecektir. Tüketim malları sanayindeki gelişme hedefi ise %2'dir. Ara malları sanayi üretimi için %13, yatırım malları sanayii içinse %15 düzeyinde bir büyüme hedeflenmiştir.

Bu amaçlara ulaşabilmek için yatırım ve tasarruf düzeyi konusunda planda şu saptamalar yapılmıştır:

“Dördüncü Plan döneminde 1978 fiyatları ile 1,5 trilyon TL dolayında sabit sermaye yatırımı yapılacaktır. Sabit sermaye yatırımları yılda ortalama %12 dolayında arttırılacaktır. Bu dönemde gerçekleştirilecek sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık %12'si tarıma, %44'ü sanayi'ye, %44'ü ise hizmetler sektörüne yapılacaktır. Öngörülen yatırım düzeyinin gerçekleşmesi için iç tasarruflar, 1978'de Gayrisafi Milli Hasıla'nın %16'sı dolayında iken %21'e yükseltilecektir. Bu, iç tasarrufların yılda ortalama %14 dolayında bir hızla arttırılmasını, bir başka deyişle artan gelirin yaklaşık %35'nin tasarruflara ayrılmasını gerektirmektedir. Bu amaçla gereksiz ve gösterişçi tüketimi önleyici ve caydırıcı önlemler alınacaktır. Tasarrufların arttırılmasında en büyük katkının kamu kesiminden gelmesi zorunludur. Mal dış satımının yılda ortalama en az %18 çevresinde bir hızla artması hedef alınmıştır. Toplam mal dış satımı 1983 yılında 5,4 milyar dolayına ulaşacaktır.”

Sosyal hedeflerin sayısal görünümü ise şöyledir:

“Plan dönemi sonunda temel eğitimin birinci kademesinde çağ nüfusunun tümü, temel eğitimin ikinci kademesinde, çağ nüfusunun %60'ı kapsanacaktır. Aynı dönemde orta öğretimde okullaşma oranı %37, yüksek öğretimde ise %15 olacaktır. Plan dönemi sonunda sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi programının bütün Türkiye'yi kapsamı sağlanacak; yataklı tedavi kurumlarında her ilde on bin kişiye 26 yatak oranı esas alınacaktır.”

III

Genel stratejinin ana noktalarını açıkladığımız 4. Beş Yıllık Kalkınma Planının temel tespitleri o günün koşulları açısından çok yerin-

dedir. Gerek mevcut ekonomik bunalım, gerekse siyasal karmaşanın varlığı konusunda bir ana gerçek ise göz ardı edilmiştir. Bu gerçek, yerli ve yabancı sermayenin yetmişli yıllarda yükselen sınıf savaşımıdır. 15–16 Haziran’da (DİSK’in öncülüğünde) meydana gelen ve tüm Türkiye’yi sarsan büyük işçi yürüyüşü sermayeyi uyandırmıştır. 12 Mart Darbesi sermayenin isteği doğrultusunda kendisinden beklenen yasal değişimleri yapamamıştır. Bu arada, aynı dönemde hazırlanan 3. Plan da sermaye açısından beklentilere cevap verememiştir. 1973’de yeniden serbestiyeye kavuşan siyasal yaşamda, sol söylemleri yükselten Ecevit’in önderliğindeki CHP’nin Genel Seçimde birinci parti olarak çıkması sermayenin hoşnut olmadığı bir gelişme olmuştur. Ecevit hükümetinin kararı sonucu gerçekleştirilen Kıbrıs Harekatı uluslararası sermayenin de karşı tavır almasına neden olmuş ve Türkiye ciddi boyutlara ulaşan bir ekonomik boykot hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Ecevit’in duygusal nedenlere bağlanabilecek istifası sonucu, bütünüyle sermaye tarafından desteklenen “Milliyetçi Cephe” hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet sağın üç akımını bünyesinde birleştirmekteydi. Sermaye yanlısı Adalet Partisi ile ülkücü Milliyetçi Hareket Partisi ve İslamcı Milli Selamet Partisi ortak bir cephe oluşturmuşlardı. Ülkücülerin muharip gençlik kolları ise sermayenin vurucu gücü olarak bir iç savaş görünümü veren saldırılara hazırды. Nitekim 1970’li yılların ikinci yarısı bireysel ve kitlevi saldırıların örnekleriyle doludur. 1977 sonbaharında yapılan yerel seçimlerde CHP’nin büyük bir başarı elde etmesi sonrası sağ partilerden istifa eden 13 milletvekilinin transferi ile CHP hükümeti oluşmuştur. Plan belgesinin altında da imzası olan bu hükümette yer alan bazı isimleri saymakta yarar vardır: Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu (Başbakan Yardımcısı), Dr. Faruk Sükan (Başbakan Yardımcısı), A.Rıza Septioğlu (Devlet Bakanı), Şerafettin Elçi (Bayındırlık Bakanı), Orhan Alp (Sanayi ve Teknoloji Bakanı), Tuncay Mataracı (Gümrük ve Tekel Bakanı), Hilmi İşgüzar (Sosyal Güvenlik Bakanı). Solcuların nefesini dinlemekle ünlü Faruk Sükan, Behice Boran’ı televizyon ekranında komünist olmakla suçlayan Fevzioğlu başta olmak üzere tam anlamıyla sermayenin, sağın temsilcisi olan bu kişilerle Ecevit Hükümeti daha işin başında dinamitlenmiş, gerçek kısa sürede kendini göstermiştir.

Plan stratejisi yerli ve yabancı sermayenin üstü kapalı saldırısını tesbit edememiştir. Israrla “demokratik, özgürlükçü” bir plan yapma girişimi içerisine girmiş, kamuyla özel kesimi birlikte ele alan ünlü

“karma ekonomi” mantığını aynen muhafaza etmiştir. Hedeflerini de bu doğrultuda seçmiştir. Oysa aynı günlerde MESS’de görevli Turgut Özal sermayenin yeni ekonomik programını hazırlamakla uğraşıyordu. Sınıf savaşının farkında olan DİSK, Kemal Türkler liderliğinde karşı cephenin temsilcisi olan MESS’le mücadele ediyor, 1976 ve 1977’nin 1 Mayıs gösterilerinde sermayeye yönelik mücadelesini yükseltiyor; “DGM’yi ezdik sıra MESS’de” sloganını öne çıkarıyordu. 1977 yılındaki kanlı 1 Mayıs iç ve dış sermayenin ortak bir eylemidir. Ne var ki bu provokasyonun çekirdeği günümüze kadar belirlenememiş, uluslararası kapitalizm ise hiçbir zaman suçlanmamıştır.

Oyun açık oynanmıştır. Dördüncü Planı, duygusal nedenlerle adeta rafa kaldıran Bülent Ecevit Hükümeti, “ortanın solu” doğrultusunda hazırlanan bu planı bir kenara iterken, sermayenin üst kuruluşu olan TUSİAD, Özal’ın hazırladığı ekonomik programı, bir temel hedefler bildirgesi biçiminde Türkiye’nin önde gelen gazetelerinde tam sayfa- larla ilan etmiştir. Bu, plana karşı, o güne kadar uygulanan karma ekonomi politikasına karşı, devletçiliğe karşı, hepsinden önemlisi emeğe karşı bir açık savaş çağrısıydı. Sermayenin net bir manifestosuydu. Nitekim sermaye bu üstü örtülü savaşını “24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları” ve “12 Eylül 1980 Cuntası” ile zaferle noktalamıştır. Bu tarihten sonra Planın uygulanma olanağı kalmamıştır.

IV

Cumhuriyet tarihimizin hemen hemen yarım yüzyılında Türkiye ekonomisi planlı bir döneme sahip olmuştur. Ne var ki bu elli yıl içerisinde ekonomiyi yönlendirmeyi hedefleyen program ve planların hiçbirisine iktidarlar içtenlikle sahip çıkmamışlardır. Bunun ana nedeni, gerek CHP gerekse DP ve AP iktidarlarının serbest rekabet piyasasına olan bağlılığıdır. Halen, bir manada, “Altın Dönem” olarak tanımlanan 1930’lu yıllarda, ekonomi ve politikanın Celal Bayar’ın kumandasında olduğu anımsanırsa, sınıai programlarının sadece iktisadi buhranın zarureti olduğu ortaya çıkacaktır. Nitekim bu süreci izleyen dönemlerde ekonomiye kamunun müdahale etmesinin temel hedefinin, özel kesimin sermaye birikiminin sağlanması olduğu bilinmektedir. Refik Saydam’dan sonraki CHP başbakanları (Saraçoğlu ve onu izleyenler) zengin yaratma siyasasının önderliğini daima başarı ile yapmışlardır.

1962’den sonraki planlı dönemde ise plan, özel kesimin canlandırılması ve yabancı sermayenin çekilmesi için kullanılmıştır. Bunun sonucu Türkiye’de ithal ikamesine dayanan, yabancı sermaye kuruluş-

ları ile bütünleşmiş bir montaj sanayii yükselmiştir. 4. Planın stratejisi, ısrarla dayanıklı tüketim mallarına yönelik çarpık montaj sanayiinin açık eleştirisi sayılmalıdır. İşin hazin olan noktası Tanzimat'tan bu yana kendini gösteren tüketim bazlı harcama tutkusunun Cumhuriyet döneminde de önüne geçilememiş olmasıdır. Plan stratejisinin satırları arasında bu “lüks ve gösteriş”e dönük tüketim eğilimine de değinilmektedir.

Cumhuriyet döneminde kamu kaynakları kullanılarak dev bir kamu sektörü oluşturulmuştur. Halkın gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen bu kamu işletmeciliği ağırlıklı olarak özel kesime çalışmıştır. Kamu bankaları özel yatırımcıya ucuz faizle uzun dönemli kredi sağlarken, demir-çelik fabrikaları, çimento fabrikaları, enerji, ulaşım ve nice iktisadi tesisler özel kesime ucuz ham madde, ara malı sağlama yoluna gitmişlerdir. Planlı dönemler, tüm söylemlere karşı ne yoksulluğun, ne işsizliğin, ne de gelir dağılımının adil olmayan yapısını düzeltmemiştir. 4. Plan “uygulama” açısından yitik plandır. Türkiye'nin plancılık tarihi bir avuç teknokratın iyi niyetli gayretine karşın istenilen hedeflerin çok uzağında kalmıştır. Bunun temel sorumluları uluslararası kapitalizme ve onun önderi konumundaki ABD'ye “kayıtsız, şartsız teslim olan” siyasi liderler ve partileridir. İsmet Paşa, Celal Bayar, Süleyman Demirel, Adnan Menderes ve Bülent Ecevit'in birbirlerinden bu yönde farklı olduğunu hiç kimse ifade edemez. CHP ve İnönü muhalefetinin en sert olduğu dönemlerde bile TBMM'de dış politika konusunda tam bir görüş birliği vardır. O günlerin deyimi ile “ABD'ye ve NATO'ya selam ve yola devam” edilmiştir.

24 Ocak 1980 ekonomik kararları ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi Türk ekonomisini küreselleşen kapitalizmin dümen suyuna sokmuştur. Son çeyrek yüzyıllık ekonomi politikasının Türkiye'yi nereye taşıdığı “manzara-i umumiye”den bellidir: borçlarıyla, babalar gibi satışlarıyla, yabancı sermayeye mutlak teslimiyetiyle, yirmi milyona yakın işsizi ile günde 1-2 dolara talim eden yoksullarıyla, 40 milyona yakın 20 yaş altı nüfusuyla yarınsızlığa mahkum bir Türkiye. Bu sonuçtan neo-liberal iktisadi politikalar sorumlu olduğu kadar, planı plansızlığa çeviren, yapay bir nurlu ufuk arayışına giren siyasetçilerimiz de sorumludur.